

СТАНОВИЩЕ

за дисертацията на Ставрос Панайоту, редовен докторант към Програмата по философия на английски език при Философския факултет на Софийския Университет, на тема:

Сравнително изследване на понятията Бог, субектността и Аз във философията на Левинас и Киркегор за присъждане на образователно-научната степен "доктор по философия"

Дисертацията е неголяма по обем - приблизително 190 страници заедно с библиографията. Като литературни източници са включени текстове предимно на английски език, няколко на френски и на гръцки (роден език на дисертанта). Самата дисертация се състои от увод, три глави и заключение. Тя цели да представи чрез двойното фокусиране на взаимна огледална рефлексия философските системи на двама забележителни религиозни мислители, принадлежащи към Континенталната традиция във философията. В "хербария" от философски направления и двамата се отнасят към екзистенциализма, без самите те да са екзистенциалисти - Киркегор се смята само за предтеча на екзистенциалистката феноменология, а Левинас вече за нейна поанта.

И Киркегор, и Левинас са с парадигмално значение в историята на философията, а да се сравняват две различни парадигми на мислене не е никак лесна задача. Както се знае, всяка голяма и оригинална философия изработва свой език, своя категориална система и съответстваща организация на всеобщите понятия, своя интерпретация на предходните идеи, свой подход за достигане до ново разбиране за нещата. Всичко това важи и за Киркегор, и за Левинас. Дисертантът се е справил в голяма степен с трудността на херменевтичната задача.

Общото, което най-напред подчертава дисертантът, е защитата на религията и от двамата. Макар че Киркегор е правоверен протестант, а Левинас черпи своето вдъхновение от еврейските предания, книги и тълкувания, макар че Киркегор иска да отдели автентичното, според него, християнство от широко разпространената "християнщина", а Левинас се стреми да се дистанцира от морализаторството на теодиците с подновено разбиране на религията като морална връзка между Другия и мен, и двамата не биха могли да си представят трагикомичната драма на човеците без да отреждат първостепенна роля на Бога в нея.

Друга обща черта е антихегелианството. Но докато Киркегор противопоставя отделния индивид на системата, то за Левинас системата може да бъде преодоляна единствено чрез моралната отговорност от страна на Единия към Другия. И Левинас, и Киркегор се отказват от надличностния исторически субект, какъвто е Хегеловият абсолютен дух и съсредоточават своите размисли върху човека като индивид. За тях той не е определен от участието си в някакво цяло - на вселената, на общността или на обществото, на историята или на културата - а чрез връзката си с Бога. Дисертантът обаче изтъква различието между двете решения, защото за Киркегор връзката с Бога е вярата, докато за Левинас тя е засвидетелствана в отговорността към другия човек, наредена ми от Бог.

И при двамата мислители оттук следва разбиране за субектността, което се противопоставя не само на Хегел, а и на цялата модерна философия (чийто апогей е Хегел). Разбира се, както най-често става, новото и модерното е възкресение на добре забравеното, а в случая и направо отхвърлено, старо. Киркегор и Левинас се връщат към пред-модерното разбиране за субекта като подчинен на Божието слово, докато в модерната философия субектът е дефиниран като активната самоопределяща се страна в субект-обектното отношение. За Киркегор и Левинас всеки от нас е субект, защото е отначало докрай отговор на Божия призив към човека, но не към трансценденталния или универсален човек, а към човека "от плът и кръв".

Тук трябва да се посочат две неточности в дисертационния труд, които изглеждат само терминологични, но всъщност имат принципно значение. Ставрос Панайоту говори как и при

двата мислители става въпрос за сингуларността на човека, но ако разбираме "сингуларност" като "единичност", то този превод препраща към единицата като елемент от бройна система или числова редица, към единичния случай при повторението, към единичното на фона на общото, към частта от цялото. Нито Киркегор, нито Левинас, обаче, разбират по подобен начин човека като субект, чул и разбрал Божиата команда. За Киркегор той е "отделният", т.е. отделен и противопоставен на догматичното затъпяващо повторение, на тъждеството, образуващо системата; за Левинас истинската човечност съвпада с уникалността, неповторимостта, избранничеството ми, отредено единствено на мен при отговорността за другия човек (която е същевременно отговор на Бога и свидетелство за Неговата слава).

В такъв ракурс се прокрадва и терминологичната неуточненост на разликата между термините "субективност" и "субектност", а и на разбирането на самите тези термини. Ако можем да обобщим, и за Киркегор, и за Левинас, чуването на Божието слово (макар че то става в мен благодарение на моето присъствие в света, което е и моя истински отговор) ме превръща в субект. Но именно придобивайки субектност, Азът получава възможността да изгражда своя субективност. Нека обаче се вземе предвид от научното жури, че тази забележка от моя страна се отнася не само до работата на дисертанта, а и до много от работите на утвърдени имена в днешната, а и в почти цялата новоевропейска философска литература.

Ставрос Панайоту започна работата си върху темата поради интереса си към връзката между философията и религията. Той определено имаше предпочитание към позицията на Киркегор, но не беше и чувал за Левинас. В голяма степен заниманията му в *Програмата по философия на английски* допринесоха за повишаване на неговата философска образованост, макар че той вече беше изкушен от четенето и размисля на философски теми, за съжаление главно насочени към аналитичното англоезично направление.

Дисертационният труд включва много цитати. От една страна това е демонстрация на умения за работа с библиографските източници, спазване на изискванията за академично писане, добра аранжировка на изложенията в друг контекст чужди мисли и пр., но от друга страна показва, че е направена само първата стъпка за самостоятелен подбор и интерпретация, за участие във философските академични среди наравно с признатите и вече публикувани автори. Съвсем не може да се каже, че научните достижения и прояви на Ставрос Панайоту, свързани с темата и изложението на докторската дисертация, са многобройни и представляват предизвикателство за академичната мисъл, но все пак първата стъпка е предприета успешно.

Предлагам на научното жури да присъди степента "доктор по философия" на Ставрос Панайоту с пожелания да върви напред без да изоставя наследството и линията на Континенталната традиция.

11.06.2021 г.
София

проф. дфн Мария Димитрова